

**ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ В МЕМУАРИСТИЦІ
(НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА
«НА БЕРЕЗІ ЧАСУ. ТІ, КОТРІ ПОРУЧ:
СПОГАДИ СУЧАСНИКІВ»)**

Алла Коваленко,

канд. філол. наук, доцент кафедри

періодичної преси та медіаредагування

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

e-mail: longms@rambler.ru

У ході написання розвідки й вивчення проблеми хронотопу в збірці мемуаристики Валерія Шевчука «На березі часу. Ті, котрі поруч: Спогади сучасників» осмислено природу мемуаристики як складника документальної літератури. Було виявлено й проаналізовано особливості хронотопу з огляду на композицію збірки, специфіку жанру, об'єкт відображення в мемуарах, авторську позицію, тобто осмислено досліджувану категорію в контексті парадигми культурологічного, історичного та літературного підходів. Встановлено, що саме хронотоп (за М. Бахтіним) і допомагає в мемуаристиці розкрити «дух і поняття часу», «час культури» (М. Коган) через світоглядні й культурні цінності та позиції покоління, суспільні настрої, систему образів, представити мемуарний твір як внутрішній і зовнішній діалог автора з героями, читачами із самим собою та автора з майбутніми поколіннями. Окреслено специфіку мемуаристики з точки зору комунікації в національній культурі покоління шістдесятників з попередниками та представниками сучасної свідомості.

Ключові слова: мемуаристика, хронотоп, автор, читач, образ, літературний портрет.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми та її зв'язок із науковими й практичними завданнями.

Література nonfiction сьогодні, на думку О. Местергазі, Л. Гінзбург, А. Галича, О. Галича, Н. Мажари, О. Поліщук, Т. Черкашиної, В. Пустовіта та інших дослідників документалістики, демонструє свою частку збільшення, порівняно з художньою літературою, в силу кількох факторів, серед яких глобалізаційні та інформаційні суспільні процеси, втрата позицій художньої літератури, збільшення уваги до квазідокументального письма, літератури симулякрів, «віртуальної літератури» тощо [18, 13]. Мемуаристика як один із різновидів нефікційної літератури відображає справжні події, реальних осіб, явища, водночас вона відрізняється способом використання документальної бази, зосереджується на аналізі специфічного матеріалу, а композиція будується на засадах зіставлення й монтажу [18, 19]. Натомість типізація й вимисел спогадової літератури споріднюють її з художньо-публіцистичними жанрами. Як різновид автодокументальної літератури (Т. Бовсунівська) вона відображає художню дійсність без вигадки, а фактичність і достовірність можуть бути верифіковані за допомогою реальних документальних джерел публічного й приватного характеру. Дослідження хронотопу, що підтверджує достовірність фактажу, подій, осіб, реальність, засвідчену документами, особистими спогадами, переживаннями, дає можливість побачити картину дійсності «очима очевидця», відчутти атмосферу, емоції, етичні та естетичні цінності різних поколінь, світовідчуття самого автора та його моральні принципи, що суперечать офіційній інтерпретації історії культури, критики тощо. До того ж спогади В. Шевчука — спроба автора визначити своє місце, свою систему координат (ознак хронотопу) в літературному процесі, скомунікувати з усіма українцями різних поколінь. Фактично, збірка як частина документалістики

та журналістики — джерело, що забезпечує загальний процес соціальної комунікації, відображення певних суспільних історичних процесів (відлиги, епохи застою), прихованих фактів. Мемуарна оповідь дає можливість ідеологічно неупередженої, професійної, хоч і суб'єктивної, інтерпретації творів, біографій, процесів, свідком і учасником яких автор був особисто. Відповідно, дослідження може бути актуальним для дисциплін, пов'язаних зі спеціальністю 061 «журналістика», зокрема дисциплін спеціалізації на кшталт «Документалізм та документалістика», «Види комунікацій», «Міжкультурна комунікація» тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мемуаристика є однією зі складників документальної літератури, поруч з історичною документалістикою, художньою біографікою, художньою публіцистикою і, відповідно, має свою розгалужену видову систему. Особливості цієї особистісної літератури досліджували такі вчені, як Л. Гаранін, Т. Гажа, О. Галич, Г. Мержинська, О. Скаріна, О. А. Рарицький, Т. Черкашина та інші. У ній досліджено історію мемуаристики, її види, особливості нарації, форми подачі матеріалу. Так, Т. Черкашина [18] вивчала в дисертаційному дослідженні українську мемуарно-автобіографічну прозу ХХ ст., її жанрову, структурну та ідейно-художню еволюцію; Артем та Олександр Галичі [5, 4], Т. Гажа [3] — письменницьку мемуаристику, її природу, поетику, жанрові особливості портрета; Н. Мажара — метажанрові ознаки мемуаристики; О. Скаріна [16] визначила симбіоз особистісного та документального в мемуарній та біографічній прозі. О. А. Рарицький [14] у монографії, а потім і докторській дисертації окремо досліджував художньо-документальну прозу, її жанрову специфіку та поетику безпосередньо шістдесятників, натомість Л. Тарнашинська [17] приділила більше уваги історико-літературному аспекту та поетиці.

Особливості хронотопу не потрапляли в обсервацію науковців або побіжно були предметом уваги саме в мемуаристиці, хоч у літературі ці питання досить добре досліджені, завдяки таким відомим дослідникам, як М. Бахтін [1], Д. С. Ліхачов [10] та їхнім учням, послідовникам. Зокрема, М. Бахтін не тільки ввів термін хронотоп, типи біографічно ціннісної свідомості, втіленої у відповідних стилях, модифікаціях публічно-риторичних форм, а й стверджував, що хронотоп емоційно та ціннісно забарвлений, дав класифікацію хронотопів у романі, пов'язав хронотоп із жанровою природою, типом наративності та виявом авторської позиції, характером героя тощо. Для нашого дослідження хронотоп є важливим аспектом мемуаристики, адже дає можливість зрозуміти співвідношення між реальними подіями, умовами розвитку покоління шістдесятництва та симулякрами радянської міфологізованої дійсності, прихованими фактами, відображеними в таємних архівах КДБ, та постійною цензурою, особистим сприйняттям і баченням, відчуттям ситуації самих сучасників цього покоління. Такі тексти, переважно в жанрі літературного портрету, есе, рецензії дають уявлення про плеяду представників різних періодів літератури, їхню творчість, формують образ епохи та водночас пояснюють погляди й переконання представників цілого покоління для читачів, майбутніх поколінь тощо.

Мета дослідження.

З метою дослідження своєрідності хронотопу та його ролі в поезиці мемуаристики, співвідношення часопростору й способу нарації, комунікативних процесів між учасниками вербальної комунікації в тексті, діалогу між поколіннями, виявлення історико-культурних особливостей, верифікації документальних свідчень щодо подій відлиги та періоду застою здійснена спроба прочитання досліджуваної збірки мемуарів автора, письменника, критика, представника цього покоління й водночас сучасника.

Дослідження проводилося із застосуванням синхронічного, діахронічного, описового та порівняльного *методів аналізу*. Також в основу дослідження лягли конкретно-історичний, герменевтичний та феноменологічний підходи.

Об'єкт цього дослідження — цикл «На березі часу. Ті, котрі поруч: Спогади про сучасників» Валерія Шевчука, що містить спогади про біографічні моменти письменників та літературознавців України, оповідь про творчий шлях письменників та рецепцію їхньої творчості, подає їхні літературні портрети, роздуми про їхні та власні моральні принципи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сюжет і фабула мемуарних творів не виступають предметом нашої уваги, тому що, за словами Л. Бронської, «не належать автору, не є його “авторською власністю”», або є, за словами Т. Черкашиної, «наперед заданими». Натомість час закладено в композицію збірки: перша частина містить роздуми про письменників-передшістдесятників (П. Тичина, М. Лукаш, Б. Антоненка-Давидович та ін.) та друга — шістдесятників (І. Дзюба, І. Світличний, В. Симоненко та ін.), постшістдесятників (Є. Гуцало, Г. Тютюнник, В. Дрозд та ін.), представників київської школи поезії 70-80-х рр. (М. Воробійов, В. Голобородько, В. Кордун, М. Саченко) та ін.

Вже в передмові автор вказує, що письменники першої частини циклу для автора — «“батьки”» мого літературного покоління», зображені ним упереджено: «Признаюся щиро: для мене це покоління було бридке, хоч і серед “тоталітаристів” траплялися не раз і “добрі люди”. А назагал у моїх очах це були люди мистецьки упереджені, бо, маючи талант, фактично закопували його й нівечили, служили-бо не богам-музам, а найжорстокішому й найпотворнішому в світовій історії режиму» [19, 9]. Тут визначено концептуальний підхід до відображення дійсності, літературних портретів, продемонстровано

певну категоричність у питаннях етики та ідеології та окреслено критерій, за яким згруповано автором представників українського літературного процесу ХХ ст.

Серед особливостей нарації збірки, крім ретроспективності, концептуальності, автобіографічності, сповідальності, виділяємо два часових плани — теперішній і минулий.

Увага мемуариста приділена не тільки письменникам, а й історичним реаліям, і тут автор виступає свідком, оповідачем, оскільки, на думку Т. Черкашиної, «мемуарний твір може сприйматися як особистий документ, живе свідчення» [18, 53].

Таким чином, спогади В. Шевчука мають автобіографічну основу, тому що тут події неprivатного (зовнішнього) життя, культурні, історичні, соціальні, переплітаються з приватними, автобіографічними (біографічні відомості, описи про знайомства, відомості про емоційні стани, інтимні деталі). Тому хронотоп у мемуарах особливий, зокрема він визначений авторським біографічним часом, часом реального існування оповідача. Водночас біографічний час є взаємонакладанням кількох часових вимірів. З одного боку, йдеться про індивідуальний час наратора, з іншого — про сучасний авторові соціально-історичний час. У портретному нарисі «Павло Тичина» мемуарист поєднує одразу авторський час, час персонажа та час читача. У передмові до самих спогадів використовується часовий проміжок початок ХХІ ст., через який відбувається апеляція до сучасного читача, де В. Шевчук пояснює своє ставлення до Павла Тичини та його творчості й синхронно обурюється на спроби деяких сучасних літературознавців «відбілити» поета і в цілому реабілітувати це покоління «прислужників зла» (О. Гончара, М. Стельмаха, О. Корнійчука): «зусиллями “Літературної України” пройшла хвиля реабілітації тоталітарної літератури з немалим вивищенням колишніх комуністичних бонз... Та й по радіо постійно

трансляють тоталітарні тексти: п'єси, прозу поезію — цього я аж ніяк не можу зрозуміти, адже у нас не брак і справжньої літератури» [19, 27]. Сучасний читач, на думку мемуариста, ерудований, добре знає середньовічну українську літературу, свою мову, літературний процес, його історію, факти, а отже, може критично оцінити творчість так званих українських радянських «класиків»; на протигагу деяким виданням, не огульно реабілітувати цих письменників, а навпаки: «все це літературне посліддя» [19, 27] вимете «як гній із авгієвих стаєнь» [19, 27]; належно сьогодні оцінить наслідки тоталітарної епохи й подолає її опір, коли «нових людей» ще «по-поліцейському переслідують навіть у найновіші часи» [19, 27].

Безпосередньо в самому спогаді, виданому в 2005 р., відбувається ретроспекція: відображається минулий час, час персонажа й автора, 1960-ті роки, які допомагають унаочнити, «олюднити» образ Тичини та покоління в цілому. Факти біографії Тичини свідчать про кар'єрний зріст героя, його становище, авторитет у літературних колах і демонструють зайву улесливість, наляканість, тотальний страх поета.

Одночасно мемуарист вдало змальовує образ відлиги, активізацію літературного процесу та вписує власну персону в ситуацію: «П. Тичина вів здебільшого знамениті вечори шістдесятників, і то через те, що обіймав посаду голови Комісії по роботі з молодими. Зрештою, в кінці 1962 і в першій половині 1963 р. я працював у тій комісії консультантом із прози» [19, 27]. Інтроекція в біографічний час П. Тичини власного авторського часу, фактів своєї біографії, спогадів про родичів і знайомих відтворює атмосферу літературного Києва і в цілому України, показує як входило в літературний процес молоде покоління письменників-дебютантів шістдесятників Ю. Ковалю, П. Скуця, В. Шевчука, М. Вінграновського та інших. Це дозволило через психологічний портрет створити контраст поколінь, таких зламаних системою митців, як П. Тичина, і молодих, часто

бунтівливих і впевнених авторів: «Так, то був маленький дідок, вельми послужливий і запобігливий у стосунках з усіма, навіть нами, юнаками. Поводився так, ніби мав якусь велику провину і знав, що інші відають про цю вину, відтак перед людьми запобігав» [19, 31].

Простір наратора визначений містом його молодості — Житомиром, культурним осередком та історичним і етнографічним центром XIX ст., де пройшло його дитинство й формувалося відчуття «рідного й раз назавжди даного» [19, 17], та Києвом, де йому «захотілося стати людиною саме української культури» [19, 15], де пізнав «мисленнєве дерево і дерево пам'яті» [19, 15] і де переживав «момент духовного освітлення» [19, 15].

Простір України 1960-х рр. відтворено через літературні подорожі містами й селами молодих авторів на чолі з П. Тичиною, де В. Шевчук акцентує на такій деталі: «Тичині віддали належне, але беземоційно...» [19, 33] або «Відшуміли звичайні тривіальні тости, в яких славили П. Тичину» [19, 33]. Паралельно в атмосфері однієї із зустрічей згадує, як М. Вінграновський читає вірша про поета, який «сам убив свого таланта», і оголошує, що його автор П. Тичина: «...всі заплескали, а я, правду кажучи, відчув жах: невже Тичина не відав, що про самого себе він колись написав, і невже не знав, як до нього ставляться в глибині душі? А може, відчував? Що має тримати в собі така людина?» [19, 33]. Тут же мемуарист демонструє, як у ході відкриття нових фактів та подій міняється й власне, дещо критичне й упереджене ставлення до П. Тичини, резюмуючи фразою одного з шістдесятників: «Що ж ви хочете? Коли по скрипці Страдіварі бити молотком, якої музики ви від неї чекаєте?» [19, 33].

Загальновідомо, що в мемуарах авторський біографічний час складається з двох основних вимірів — минулого й теперішнього, але в межах мемуарно-біографічного часу П. Тичини, його художнього відтворення відбувається апеляція до майбутнього часу у вигляді

рецепції літературних критиків, реакції колег, апеляції до реакції читачів тощо.

Покоління шістдесятників у мемуариста насамперед асоціюється з його авангардом — Іваном Дзюбою, якого В. Шевчук вважав, разом із І. Світличним, ідеологом шістдесятництва. Літературний портрет Івана Дзюби допомагає відтворити період української літератури та літературознавства з 1960-х рр. і до 20-х рр. XXI ст. У спогаді знову відбувається паралельне відтворення авторського часу з часом героя, Івана Дзюби, як взаємопереплетення дружніх приятельських стосунків, представників одного покоління, так і взаємовідносин письменника й науковця, на той час авторитетного критика. Історичний підхід у відображенні хронотопу: факти біографії, зустрічі, цитування рецензій, опублікованих у «Літературній газеті», «Молоді України» тощо, листів, відгуків І. Дзюби на літературні спроби В. Шевчука, свідчить про достовірність і однакові погляди, висловлені в одній розмові 1960-х рр. із проекцією у майбутнє: «Одного разу сказав йому: “Мені здається, що мине час, і люди стануть до комуністів ставитися так само, як ставляться тепер до фашистів”» [19, 135]. Та В. Шевчук згадує, що таких тем у подальшому вони оминали, очевидно, побоюючись переслідувань. У цілому зрозуміло, що в суспільстві та літературних колах точилися запеклі суперечки, навіть у самій СПУ, які нерідко закінчувалися звинуваченнями й арештами: «На цьому диспуті (1961 р.) І. Дзюба сказав: поставлено питання життя або смерті української літератури. Це серйозно, і ми повинні бути солдатами» [19, 137] або «Дзюба ще сказав, що кожен поет, хоче він того чи ні, протистоїть іншому — це визначає його творчу індивідуальність. Хіба не протистоїть Коротич Вінграновському, а Драч тому-таки Коротичу?» [19, 137].

Свої ж переконання мемуарист наразі дещо ідеалізує й обгрунтовує тим, що ще з юнацьких років був «ситий ідеологічно

заангажованою тоталітарною літературою донесхочу» [19, 38], засуджував підлабузництво, прислужництво, не поділяв ідеали партії. Самого його часто критикували, забороняли друкувати його твори, про що в текстах наведено багато фактів, а брата його заарештовано за антирадянську діяльність. В. Шевчук «вважав, що головним предметом літератури є не ідеологія чи її партійність, і не система певних ідей, які є приреченими на швидке заміщення іншими, а людина. І завдання письменника — не приставати до того чи іншого політичного гурту, а пізнавати людину до її глибин і незалежно від її політичних поглядів, як таїну Божого творення. Зрештою, саме таке завдання ставив перед собою пізній модернізм з його екзистенційними засадами...» [19, 38].

Адекватно до відображеної в мемуарах-портретах постаті І. Дзюби розгорнуто й просторові координати, адже простір героя все ж не обмежується Києвом, Житомиром чи іншими містами, куди він приїжджав на диспути чи виступи. Також географія літературного процесу в Україні представлена згадками про творчість письменників-шістдесятників Ю. Ковалюка зі Львова, поетів П. Скундя з Закарпаття, П. Третякова з Харкова, літературними критиками з української діаспори, вченим і політиком Василем Маркусем, М. Павлишиним з Австралії чи Іваном Кошелівцем.

Літературознавчий підхід тут реалізований у створенні узагальненого образу епохи, образів письменника-зрадника, який «у папи цілує пантофлю» (до речі, такі були і в шістдесяті, як-от В. Коротич, М. Сингаївський та ін.), і шістдесятника-романтика, борця. В цілому образи подані в контексті тоталітарної системи й так, як їх уявляв автор і змалював для читача, використовуючи портретні та психологічні характеристики. За образом, деталлю, натяком бачимо цілу тенденцію тих письменників, хто співпрацював з режимом (П. Тичина, Д. Білоус, І. Дзюба), і тих, хто відзначався

свою принциповістю і кого цькувала влада, переслідувала, забороняла друкувати (В. Шевчук, І. Світличний, В. Симоненко).

Сам час у тексті виступає не тільки сюжетною й композиційною канвою, а й художнім образом: «Загалом то був яскравий час; ми були по-своєму відчайдушними, палали сподіванкою, що українська література вийде з рабського стану і повернеться до питомого призначення, як це й ведеться у світі, а свого ідеала добачали у ній оновленій і звільненій від мертвотної рутини» [19, 135].

Реальний час, хронологічно відмінний від авторського часу, відображений не тільки з допомогою літературних фактів, документів, головного персонажа І. Дзюби, а й з допомогою інших персонажів, письменників, таких як І. Драч, І. Світличний, В. Стус, І. Жиленко та інші.

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, у спогадах В. Шевчука відбувається поєднання часу кількох поколінь письменників, культурних діячів, критиків, читачів. З особливою увагою мемуарист ставиться до читачів молодшого покоління, яке може не мати детального уявлення про історичні перипетії того часу, веде з ним культурний діалог і навіть представляє не властивий мемуаристиці уявний майбутній час. Минулий і теперішній час автора та персонажа дають уявлення не лише про персоналії, а й про документально відтворений літературний процес 1960-х рр. та 1970-1980-х рр. в Україні та епоху в цілому, культурне піднесення. Тут переплітаються індивідуальний час і простір з публічним, загальним. З допомогою ретроспективності поєднуються кілька часових проміжків, авторський, індивідуальний і публічний простори. Ретроспекція також стає сюжетною та композиційною канвою тексту. Засобами відтворення часу й простору стають не тільки факти, документи, описи, а й система образів, жанрові особливості, навіть представлено художній образ часу.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1986. 445 с.
2. Вишневский Ю. Р., Вишневский С. Ю., Шапко В. Т., Коган Л. Н. о социологических проблемах культуры и личности. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/12/19/1270386428/Vishnevskiy.pdf> (дата звернення: 02.11.2020).
3. Гажа Т. Українська літературна мемуаристика другої половини ХХ століття: становлення об'єктивного і суб'єктивного типів: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.06. «Теорія літератури». Харків, 2006. 19 с.
4. Галич А. О. Портрет у мемуарному та біографічному дискурсах: семантика, структура, модифікації: монографія; за наук. ред. О. О. Бровко. Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2017. 449 с.
5. Галич Артем Семіотика і семантика портрета в документальній літературі Література non fiction: теоретичний вимір: монографія / упоряд. Т. Ю. Черкашина; наук. ред. О. А. Галич. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. С. 192-204.
6. Галич О. А. Українська письменницька мемуаристика: природа, еволюція, поетика: монографія. Київ: КДП імені О. М. Горького, 1991. 217 с.
7. Гинзбург Л. О документальной литературе и принципах построения характера. *Вопросы литературы*. 1970. № 7. С. 62–91.
8. Кириллова Е. Л. Мемуаристика как метажанр и ее жанровые модификации (на материале мемуарной прозы русского зарубежья первой волны): автореф. диссерт. на соиск. учен. ст. канд. филол. наук: 10.01.01 рус. литература. Владивосток, 2004. URL: [https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/0100274107 .pdf](https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/0100274107.pdf).

9. Копистянська Н. Х. Час і простір у мистецтві слова: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 344 с.
10. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. *Избр труды: в 3 т.* Ленинград: Наука, 1987. Т. 1. С. 490–629.
11. Мажара Н. Дефініція мемуарів як метажанру: пам'ять і суб'єктивність. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2011. Вип. 27. С. 208–212.
12. Местергази Е. Л. Литература нон-фикшн / non-fiction: експериментальна енциклопедія: русская версия. Москва: Совпадения, 2007. 325 с.
13. Рарицький О. А. Партитури тексту і духу (художньо-документальна проза українських шістдесятників): монографія. Київ: Смолоскип, 2016. 479 с.
14. Рарицький О. А. Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанрова специфіка і поетика: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.01, 10.01.06 / Олег Анатолійович Рарицький. Київ, 2017. 41 с.
15. Савенко І. Л. Літературні мемуари як особливий літературно-культурний текст сучасної документалістики. *Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка*. 2011. №19 (230). С. 121-126.
16. Скарніна О. Ю. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця ХХ ст.): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.06 «теорія літератури». Тернопіль, 2007. 20 с.
17. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ: Смолоскип, 2010. 632 с.
18. Черкашина Т. Ю., Галич О. А. Мемуарно-автобіографічна проза. Література non fiction: теоретичний вимір: монографія

/ упоряд. Т. Ю. Черкашина; наук. ред. О. А. Галич. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 269 с.

19. Шевчук В. О. На березі часу. Ті, котрі поруч: Спогади про сучасників / Валерій Шевчук. Київ: Либідь, 2016. 576 с.

УДК 007: 304: 070

DOI: 10.18524/2308-3255.2020.26.225308

**Особенности хронотопа в мемуаристике
(на примере сборника Валерия Шевчука
«На берегу времени. Те, кто рядом: Воспоминания современников»)**

Алла Коваленко,

канд. филол. наук, доцент кафедры

периодической прессы и медиаредактирования

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

e-mail: longms@rambler.ru

В процессе написания статьи и изучения проблемы хронотопа в сборнике мемуаристики Валерия Шевчука «На берегу времени. Те, кто рядом: Воспоминания современников» осмыслено природу мемуаристики как составляющей документальной литературы. Выявлены и проанализированы особенности хронотопа, учитывая композицию сборника, специфику жанра, объект отражения в воспоминаниях, авторскую позицию, то есть осмысленно исследуемую категорию в контексте парадигмы культурологического, исторического и литературного подходов. Установлено, что именно хронотоп (по М. Бахтину) и помогает в мемуаристике раскрыть «дух и понятия времени», «время культуры» (М. Коган) через мировоззренческие и культурные ценности и позиции поколения, общественные настроения, систему образов, представить мемуарное произведение как внутренний и внешний диалог автора и героев, автора и читателя, автора с самим собой, автора и эпохи, автора и будущего. Определена специфика мемуаристики

с точки зрения культурной коммуникации, социальной памяти поколения шестидесятников и диссидентства и его диалог с современным сознанием.

Ключевые слова: мемуаристика, хронотоп, автор, читатель, образ, литературный портрет.

UDC 007: 304: 070

DOI: 10.18524/2308-3255.2020.26.225308

**Features of the chronotope in memoirs
(based on Valeriy's Shevchuk collection
“At the shore of time. Those, who are nearby:
Memoirs of Contemporaries”)**

Alla Kovalenko,

PhD (Philology), Associate Professor
of the Periodical Press and Media Editing Chair,
Odesa I. I. Mechnikov National University
e-mail: longms@rambler.ru

In the course of writing the survey and studying the problem of the chronotope in the memoir collection by Valeriy Shevchuk “At the shore of time. Those, who are nearby: Memoirs of Contemporaries”, the nature of memoirs as a component of documentary literature was comprehended. The peculiarities of the chronotope from an angle on the composition of the collection, the specifics of the genre, the object of the image in memoirs, the author's position were revealed and analyzed, and subject, that was investigated, is interpreted in context of paradigm with culturological, historical and literary approaches.

It is established that it is the chronotope (according to M. Bakhtin) that helps to reveal the “spirit and concept of time”, “time of culture” in memoirs (M. Kogan) through worldviews and cultural values and positions of the generation, social sentiments, the system of images, we can defy the memoir as an internal and external dialogue between the author and the characters, author and reader, author and him or herself, author and era, author and future. The specifics

of memoirs from the point of view of cultural communication are outlined, as well as social memory of the generation of the sixties and dissidents and their dialogue with modern consciousness.

Thus, in V. Shevchuk's memoirs there is a combination of several times, several generations of writers, cultural figures, critics, readers. The memoirist pays especial attention to readers first of all of younger generation, which has no idea of the historical vicissitudes of the time, so the author handles cultural dialogue with the generation and even represents imaginary future in memoirs, what is not inherent.

The past and present time of the author and staff gives an idea not only about personalities, but also documents the literary process of the 1960s and 1970-1980 in Ukraine and the era as a whole, the cultural rise. Here individual time and space are intertwined with the public, the general. With retrospectives the author combines several time intervals: author's, individual and public space. Retrospective also becomes plot and compositional outline of the text. The means of reproduction of time and space are not only facts, documents, descriptions, but also a system of images, even an artistic reproduction of the time image is presented.

Keywords: memoirs, chronotope, author, reader, image, literary portrait.

References:

1. Bakhtin, M. M. (1986). *Jestetika slovesnogo tvorcestva [Aesthetics of verbal creativity]*. Moscow: Iskusstvo, 445 p. [in Russian].
2. Vishnevsky, Yu. R., Vishnevsky, S. Yu., Shapko, V. T., Kogan L. N. o sociologicheskikh problemah kul'tury i lichnosti [L. N. Kogan about sociological problems of culture and personality]. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/12/19/1270386428/Vishnevskiy.pdf> (accessed: 2.11.2020) [in Russian].
3. Gazha, T. (2006). *Ukrains'ka literaturna memuaristika drugoi polovini XX stolittja: stanovlennja ob'ektivnogo i sub'ektivnogo tipiv [Ukrainian literary memoirs of the second half of the XX century: the formation of objective and subjective types]*: Abstract of Ph.D. Dissertation, spec. 01/10/06 "Theory of Literature". Kharkiv, 19 p. (accessed: 2.11.2020) [in Ukrainian].

4. Halych, O. A. (2017). Portret u memuarnomu ta biografichnomu diskursah: semantika, struktura, modifikacii: monografija [Portrait in memoir and biographical discourses: semantics, structure, modifications: monograph]; scientific edit by O. O. Brovko. Starobilsk: Publishing House “Luganskiy nacionalniy universitet imeni Tarasa Shevchenka”. 449 p. [in Ukrainian].
5. Halych Artem (2018). Semiotika i semantika portreta v dokumental'nij literaturi Literatura non fiction: teoretichnij vimir: monografija [Semiotics and semantics of the portrait in the documentary literature Literature non-fiction: theoretical dimension: monograph] / ed. by T. Yu. Cherkashina; scientific edit by O. A. Galich. Kyiv: Vydavnychiy Dim Dmitria Burago, 192–204 pp. [in Ukrainian].
6. Halych, O. A. (1991). Ukraïns'ka pis'mennic'ka memuaristika: priroda, evoljucija, poetika: monografija [Ukrainian writer's memoirs: nature, evolution, poetics: monograph]. Kyiv: Kyiv “KDPI imeni O. M. Gorkogo”, 217 p. [in Ukrainian].
7. Ginzburg, L. (1970). O dokumental'noj literature i principah postroenija haraktera [Of documentary literature and principles of construction character]. *Questions of literature*. №7. 62–91 pp. [in Russian]. Kirillova, E. L. (2004). Memuaristika kak metazhanr i ee zhanrovyje modifikacii (na materiale memuarnoj prozy russkogo zarubezh'japervoj volny) [Memoiristics as a meta-genre and their genre modifications (based on the memoir prose of the first wave of the Russian diaspora)]. Abstract of Ph.D. Dissertation, Spec. 10.01.01 Vladivostok. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01002741071.pdf (accessed: 2.11.2020) [in Russian].
8. Kopistyanska, N. Kh. (2012). Chas i prostir u mistectvi slova: monografija [Time and space in the art of words: monograph]. Lviv: PAIS. 344 p. [in Ukrainian].
9. Likhachev, D. S. (1987). Pojetika drevnerusskoj literatury [Poetics of Old Russian Literature]. *Selected works: in 3 volumes*. Leningrad: Nauka., vol. 1. 490–629 pp. [in Russian].
10. Mazhara, N. (2011). Definicija memuariv jak metazhanru: pam'jat' i

- sub'ektivnist' [Definition of memoirs as a meta-genre: memory and subjectivity]. *Scientific works of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University*. Philological sciences. Issue 27. 208–212 pp. [in Ukrainian].
11. Mestergazi, E. L. (2007). *Literatura non-fikshn* [Literature non-fiction] / non-fiction: experimental encyclopedia: Russian version. Moscow: Sovpadeniya. 325 p. [in Russian].
 12. Rarytsky, O. A. (2016). *Partituri tekstu i duhu (hudozhn'o-dokumental'na proza ukraïns'kih shistdesjatkiv): monografija* [Scores of text and spirit (art and documentary prose of the Ukrainian of the sixties): monograph]. Kyiv: Smoloskip, 479 p. [in Ukrainian].
 13. Rarytsky, O. A. (2017). *Hudozhn'o-dokumental'na proza ukraïns'kih shistdesjatkiv: zhanrova specifika i poetika* [Fiction and documentary prose of Ukrainians of the sixties: genre specifics and poetics] Abstract of Ph.D. Dissertation: 10.01.01, 10.01.06. Kyiv, 41 p. [in Ukrainian].
 14. Savenko, I. L. (2011). *Literaturni memuari jak osoblivij literaturno-kul'turnij tekst suchasnoï dokumentalistiki* [Literary memoirs as a special literary cultural mix of modern documentary]. *Bulletin of LNU imeni T. Shevchenka*. № 19 (230). 121–126 pp. [in Ukrainian].
 15. Sknarina, O. Yu. (2007). *Osobistisne i dokumental'ne v memuarlij i biografichnij prozi (na materialy ukraïns'koï literaturi kincja XX st.)* [Personal and documentary in the memoir and biographical prose (based on Ukrainian literature of the late twentieth century)] Abstract of Ph.D. Dissertation: 10.01.06 “Theory of Literature”. Ternopil, 20 p. [in Russian].
 16. Tarnashinska, L. (2010). *Ukraïns'ke shistdesjatkictvo: profili na tli pokolinnja: (istoriko-literaturnij ta poetikal'nij aspekti)* [Ukrainian sixties movement: profiles in the background of the generation: (historical-literary and poetic aspects)]. Kyiv: Smoloskip, 632 p. [in Ukrainian].
 17. Cherkashina, T. (2018). *Memuarno-avtobiografichna proza. Literatura non fiction: teoretichnij vimir: monografija* [Memoir-autobiographical prose. Non-fiction literature: theoretical dimension: monograph] / ed. By T. Yu. Cherkashin; scientific edit by O. A. Galich. K.: Vydavnicхий Dim Dmitriia Burago, 116–130 pp. [in Ukrainian].

18. Shevchuk Valeriy (2016). Na berezi chasu. Ti, kotri poruch: Spogadi pro suchasnykiv [At the shore of time. Those, who are nearby: Memoirs of Contemporaries]. Kyiv: Lybid, 576 p. [in Ukrainian].